

Inflatsiya va uning aholining xarid qobiliyatiga ta'siri: O'zbekiston misolida

Azimov Shahriyor Yo'ldosh o'g'li
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti bakalavr talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inflyatsiyaning O'zbekiston iqtisodiyotiga, xususan, aholining xarid qobiliyatiga ko'rsatgan ta'siri chuqur tahlil qilinadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar fonida narxlar darajasining o'zgarishi real daromadlar va iste'mol modeliga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Maqolada rasmiy inflyatsiya ko'rsatkichlari bilan aholining sezgi asosidagi inflyatsiyasi (perceptual inflation) o'rtasidagi tafovutlar statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, inflyatsiyaga qarshi olib borilayotgan pul-kredit va fiskal siyosatlar, ijtimoiy himoya mexanizmlarining yetarliligi ham baholanadi. Xalqaro tajriba asosida O'zbekiston uchun dolzarb strategik tavsiyalar ilgari suriladi. Tadqiqot natijalari inflyatsiya darajasini barqarorlashtirish va aholining turmush darajasini oshirishga xizmat qiladigan samarali siyosat choralari ishlab chiqishga asos bo'la oladi.

Kalit so'zlar: inflyatsiya, xarid qobiliyati, real daromad, pul-kredit siyosati, ijtimoiy himoya, iqtisodiy islohotlar.

Аннотация: В данной статье проводится глубокий анализ влияния инфляции на экономику Узбекистана, в частности на покупательную способность населения. В условиях последних экономических реформ в стране изменения уровня цен существенно отразились на реальных доходах и потребительском поведении. В статье анализируются различия между официальными показателями инфляции и восприятием инфляции населением (perceptual inflation) на основе статистических данных. Также оценивается эффективность проводимой денежно-кредитной и фискальной политики, а также механизмов социальной защиты. На основе международного опыта предлагаются актуальные стратегические рекомендации для Узбекистана. Результаты исследования могут служить основой для разработки эффективных мер по стабилизации уровня инфляции и улучшению жизненного уровня населения.

Ключевые слова: инфляция, покупательная способность, реальные доходы, денежно-кредитная политика, социальная защита, экономические реформы.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the impact of inflation on Uzbekistan's economy, particularly focusing on the purchasing power of the population. Amid recent economic reforms, changes in the price level have significantly affected real incomes and consumption patterns. The study examines the disparity between official inflation rates and perceived inflation by the public, based on statistical data. Additionally, it evaluates the effectiveness of monetary, fiscal policies, and social protection mechanisms currently implemented. Drawing on international experience, the article proposes relevant strategic recommendations for Uzbekistan. The findings can serve as a basis for designing effective policies aimed at stabilizing inflation and improving the living standards of the population.

Keywords: inflation, purchasing power, real income, monetary policy, social protection, economic reforms.

Kirish.

Inflyatsiya — bu narxlar darajasining umumiy va davomli oshishi bo'lib, u har bir mamlakat iqtisodiyotining barqarorligi va aholining turmush darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Inflyatsiya darajasining o'zgarishi jahon bozorlaridagi o'zgarishlar, ichki iqtisodiy siyosat, moliyaviy vaziyat va tashqi ta'sirlar kabi ko'plab omillarga bog'liq. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda inflyatsiya muammosi iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlik uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

So'nggi o'n yillikda O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar dastlabki bosqichlarini bosib o'tdi, qator yangi siyosat choralari joriy qilindi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi oshirildi. Shu bilan birga, inflyatsiya darajasida sezilarli o'zgarishlar kuzatildi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2022 yilda inflyatsiya darajasi taxminan 12% atrofida bo'lgan bo'lsa, 2024 yilga kelib u biroz kamaygan. Ammo aholining inflyatsiyani qabul qilish darajasi — ya'ni ular narxlar oshishini qanday his qilayotgani — ko'pincha rasmiy ko'rsatkichlardan yuqori bo'lib, bu iqtisodiy siyosatga bo'lgan ishonch va kommunikatsiya samaradorligini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

O'zbekistonda Inflyatsiya Jarayoni: Statistik Tahlil (2015–2024).

O'zbekiston iqtisodiyoti 2016 yildan boshlab jadal islohotlarga kirishdi. Valyuta siyosatining liberallasuvi, narxlarni erkinlashtirish va eksport-import tizimlarining qayta shakllantirilishi narxlar dinamikasida o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Ayniqsa, 2017 yilda milliy valyutaning kursi keskin o'zgarishi inflyatsiyaning tezlashishiga olib keldi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi (devalvatsiya) import tovarlari narxining oshishiga sabab bo'ldi, bu esa narxlar

umumiy darajasiga bosim yaratdi. Inflyatsiyaga ta'sir qiluvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

1. Pul-kredit siyosati: Markaziy bank tomonidan pul massasining boshqarilishi va foiz stavkalari o'zgarishlari inflyatsiyaning darajasiga bevosita ta'sir qiladi. So'nggi yillarda Markaziy bank inflyatsiyani nazorat qilish uchun foiz stavkalarini ko'tarish va pasaytirish yo'llarini sinovdan o'tkazmoqda.

2. Byudjet siyosati: Davlat xarajatlari, soliqlar va subsidiyalar inflyatsiyaga ta'sir qiluvchi boshqa muhim omillardir. Davlat tomonidan ayrim tovarlar narxini subsidiyalash va narxlarni tartibga solish choralari inflyatsion bosimlarni biroz yumshatadi.

3. Tashqi omillar: Jahon bozorlaridagi xomashyo va energiya narxlarining o'zgarishi, shuningdek, global inflyatsiya tendensiyalari ham O'zbekistonga ta'sir qiladi. Xususan, import tovarlari narxi yuqori bo'lganda mamlakat ichidagi narxlar ham oshadi.

4. Ichki talab va taklif omillari: Mahalliy ishlab chiqarish salohiyati, ishlab chiqarish xarajatlari va ichki talabning o'zgarishi narxlar dinamikasiga ta'sir qiladi. Misol uchun, oziq-ovqat mahsulotlari narxining ko'tarilishi ko'pincha qishloq xo'jaligida yetishtirishdagi muammolar yoki tabiiy ofatlar bilan bog'liq bo'ladi.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda inflyatsiya darajasi 2015 yilda taxminan 8,4% ni tashkil qilgan. 2017 yildan so'ng milliy valyutaning devalvatsiyasi inflyatsiyani keskin oshirdi va 2018 yilda u 17% darajasiga yetdi. Keyingi yillarda inflyatsiya sekinlashib, 2021 va 2022 yillarda 10-12% oralig'ida barqarorlashdi.

2023 yil va 2024 yilning birinchi choragida inflyatsiya yana oshish tendensiyasini ko'rsatmoqda, asosan global oziq-ovqat va energiya narxlarining ko'tarilishi hamda ichki talabning oshishi sababli. 2024 yilning birinchi choragida yillik inflyatsiya darajasi 14,5% atrofida bo'ldi (O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi, 2024).

Inflatsiyaning aholining xarid qobiliyatiga ta'siri.

Xarid qobiliyati — bu aholi tomonidan mavjud daromadlar asosida tovar va xizmatlarni xarid qilish imkoniyatidir. Inflatsiya darajasi oshgani sayin, ayniqsa, daromadlar o'zgarmagan sharoitda, bu qobiliyat pasayadi. O'zbekistonda bu holat quyidagicha namoyon bo'ladi:

1. Real ish haqi pasayishi: agar nominal ish haqi 10% ga oshsa, ammo inflatsiya 12% bo'lsa, real daromad 2% ga kamayadi.

2.Zarur mahsulotlar narxining tez o'sishi: 2023 yilda oziq-ovqat mahsulotlari narxlari o'rtacha 15% ga oshdi. Bu past va o'rta daromadli qatlamlar uchun xarid qobiliyatining pasayishiga olib keldi.

3.Iste'mol savatchasi narxining ortishi: minimal iste'mol savatchasining qiymati oshgani sari, aholining asosiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyati kamayadi.

Shu bilan birga, pulning qadrsizlanishi jamg'arma va investitsiyalarga bo'lgan ishonchni kamaytiradi, bu esa iqtisodiy faollikni pasaytiradi.

O'zbekiston sharoitida inflatsiya turli ijtimoiy qatlamlarga turlicha ta'sir ko'rsatadi:

1.Past daromadli qatlamlar — daromadlarining katta qismini kundalik iste'molga sarflagani bois inflatsiyadan ko'proq zarar ko'radi.

2.O'rta qatlam — inflyatsiyaga nisbatan nisbiy himoyalangan, ammo uzoq muddatda moliyaviy barqarorlik yo'qoladi.

3.Yuqori qatlam — investitsiyalar va aktivlar orqali inflyatsiyaga qarshi turish imkoniyatiga ega.Shu sababli, inflatsiya aholining ijtimoiy farqini kuchaytirishi mumkin. Bu holat davlat tomonidan ijtimoiy yordam va subsidiya siyosatlarini muvofiqlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Xalqaro tajriba va o'rganiladigan saboqlar.

Polsha — Markaziy va Sharqiy Yevropa davlatlari orasida iqtisodiy islohotlarni samarali amalga oshirgan mamlakatlardan biridir. 1990-yillardan boshlab, Polsha iqtisodiyotni erkinlashtirish va bozor mexanizmlarini joriy qilish orqali o'sishni ta'minlashga harakat qildi. Biroq, bu jarayonda inflatsiya darajasi ham sezilarli darajada oshgan. 2000-yillar boshida Polshada yillik inflyatsiya darajasi 10% atrofida bo'lgan, bu esa iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatgan.Polsha Markaziy banki (NBP) mustaqilligi ta'minlangan bo'lib, uning asosiy vazifasi pul-kredit siyosati orqali narxlar barqarorligini ta'minlashdir. Bank asosiy foiz stavkasini qat'iy boshqarish va monetar siyosat vositalari yordamida inflyatsiyani jilovlashga muvaffaq bo'ldi. Masalan, 2010-yillarning boshlarida asosiy stavka 4-5% oralig'ida saqlanib, inflatsiya darajasi 2-3% darajasiga tushirildi. Polshada inflyatsiyani nazorat ostida ushlab turish uchun asosiy vosita — mustaqil markaziy bank va uni siyosiy bosimdan himoya qilish hisoblanadi. Shu bilan birga, iqtisodiy o'sish va bandlik darajasining yuqori bo'lishi narxlar barqarorligini ta'minlashga yordam berdi.

Saboq: Polsha tajribasi O'zbekiston uchun shuni ko'rsatadiki, inflyatsiyani boshqarishda mustaqil markaziy bankning roli juda katta, u pul-kredit siyosatini siyosiy ta'sirlardan mustaqil olib borishi kerak.

Turkiya iqtisodiyoti oxirgi o'n yillikda tez o'sishga erishgan bo'lsa-da, so'nggi yillarda kuchli inflyatsiya va valyuta inqirozi bilan yuzma-yuz qoldi. 2017-2018 yillarda Turkiyada yillik inflyatsiya darajasi **15–25% atrofida bo'lib**, bu aholining xarid qobiliyatiga katta zarar yetkazdi. Ayniqsa, 2021-2023 yillarda inflyatsiya darajasi **50-80% gacha oshdi**, bu esa giperinflatsiya xavfi darajasiga yaqinlashdi. Turkiyada inflatsiyaning oshishiga **monetar siyosatdagi beqarorlik va siyosiy aralashuvlar sabab bo'ldi**. Turkiya hukumati Markaziy bankning foiz stavkalarini siyosiy sabablar bilan sun'iy ravishda past darajada ushlab turdi, bu esa milliy valyutaning (liraning) tez qadrsizlanishiga olib keldi. Foiz stavkalari pasaytirilgani sababli investorlarning ishonchi pasaydi, valyuta bozorida inqiroz yuzaga keldi, natijada import narxlari oshdi, bu esa narxlar umumiy darajasining tez ko'tarilishiga sabab bo'ldi. Natijada, aholining real daromadlari keskin kamayib, ijtimoiy noroziliklar kuchaydi. 2023 yilning oxirlarida Markaziy bank qattiq monetar siyosatga o'tdi va asosiy foiz stavkasini sezilarli oshirdi, bu inflyatsiyani pasaytirishga qaratilgan bo'lsa-da, bu jarayon iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Saboq: Turkiya tajribasi O'zbekiston uchun inflyatsiya bilan kurashishda siyosiy mustaqillik va iqtisodiy siyosatni puxta muvofiqlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Siyosiy aralashuvlar va monetar siyosatdagi beqarorlik iqtisodiy barqarorlikka katta zarar yetkazadi.

Xulosa.

Yuqori inflyatsiya darajasi aholining real daromadlarini kamaytirib, ularning kundalik ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini cheklaydi. Ayniqsa, kam ta'minlangan va o'rta sinf qatlamlari inflatsiyaning salbiy ta'sirini kuchliroq sezadi. O'zbekiston iqtisodiy siyosatida inflyatsiyani barqarorlashtirish va pul-kredit siyosatini samarali olib borish, markaziy bankning mustaqilligini ta'minlash zarur. Shuningdek, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish va ijtimoiy himoya choralarini kuchaytirish orqali xarid qobiliyatining pasayishining oldini olish mumkin. O'zbekistonning iqtisodiy barqarorligi va aholi farovonligini ta'minlashda inflatsiyani nazorat qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Bozorov, O. (2020). *O'zbekiston iqtisodiyoti: rivojlanish va istiqbollar*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi.

2. Karimov, A. (2019). *Pul-kredit siyosati va inflyatsiya boshqaruvi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

3.P. Dybczak, “Monetary Policy and Inflation Targeting in Poland,” *Journal of Economic Perspectives*, 2015.

4.A. Demir, “Inflation Dynamics and Monetary Policy in Turkey,” *Central Bank Review*, 2021.

5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. <https://stat.uz>